

Az iskolai könyvtárak e téren csak kis mértékben hasznosíthatók. Ennek egyszerűen az az oka, hogy e fiatalok tekintélyes része már eleve egyes érzelmekkel viseltetik az iskolával szemben, ha ugyan nem kerüli... Maradnak tehát a függetlenséget inkább biztosító közművelődési, illetve a sajátos, különleges profilú szakkönyvtárak, de ezeknek is meg kell találniuk azokat a formákat, amelyekkel elébe mennek az ilyen fiatalok igényeinek, és nem elégednek meg néhány – valószínűleg nem túl nagy számú – betévedt veszélyeztetett fiatallal.

A könyvtáron belül érdemesnek tűnik, s nem igényel túl sok energiát egy szakcímár, szakkatalógus létrehozása arról, hogy hol talál-

hatók meg a korábban elemzett élményadó könyvek, s célszerűnek látszik létrehozni egy szakrészleget a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó szociográfiai irodalomnak.

Legvégül egy kéretlen jó tanács: csüggedni kudarckor esetén sem szabad. Ha látványos sikerek nem is várhatók, a munka hasznosságában azért hinni kell, mert az ilyen fiataloknak nyújtott segítség nekik s a társadalomnak egyaránt nélkülözhetetlen, hasznos tevékenység.

Dr. Csalay András
az Országos Kriminológiai
és Kriminálisztikai Intézet
tudományos munkatársa

A könyvtár szerepe a társadalmi beilleszkedési zavarok leküzdésében

Magyarországon az 1970-es évek közepétől kezdve a társadalmi közfigyelem és érdeklődés előterébe került – heves viták kíséretében – a *társadalmi beilleszkedési zavarok* összefoglaló kifejezéssel számontartott jelenségek (öngyilkosság, bűnözés, alkoholizmus, kábítószerfogyasztás, mentális zavarok, valamint gyermek- és ifjúkori veszélyeztetettség stb.). Hogy a társadalmi közfigyelem teljességgel érthető és jogos, azt mutatják az alapvető statisztikai tények. A felsorolt jelenségek adatai mind arra utalnak, hogy a hetvenes és nyolcvanas évtized fordulóján meggyorsultak a kedvezőtlen folyamatok. Napjainkban például aggasztó méreteket öltött a fiatalok kábítószeres veszélyeztetettsége. Ez a felismerés szolgált indítékul ahhoz, hogy – hosszas előkészítő munkálat után, külföldi tapasztalatokra is építve – 1980 végére megfogalmazódott egy széles körű és hosszú távú társadalmi cselekvés kidolgozására alkalmas kutatási program (lásd a Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. 1986. Kossuth. c. kiadványt).

A társadalmi beilleszkedési zavarok befolyásolásának megszokott módja e zavarok visszaszorítása, leküzdése, megszüntetése. Ennek legősibb változata a deviáns viselkedés büntetése; humanizáltabb, de ugyancsak intézmé-

nyes formája pedig a *gyógyítás*. Közös a kétféle társadalmi eljárás abban a tekintetben, hogy mindkettő korlátozza az egyén társadalmi cselekvési és mozgásszabadságát, mindkettő kényszermozzanatokat tartalmaz, lényeges eleme az „egészségeseektől” való elkülönítés; s mindkét megoldás tudományos alapú viselkedésváltoztatást céloz meg, melynek során az alanyok az önismeret egy bizonyos fokára jutnak el, képesek a jót a rossztól megkülönböztetni. Ugyancsak közös vonás, hogy az érintettek megbélyegzettek maradnak, egy ideig számon tartják és megfigyelik őket. A hatékonyság érdekében mindkét módszert egyre inkább összekapcsolják szocio- és pszichoterápiával (komplex módszerek).

Lényegesen különbözik azonban a hagyományos megoldásoktól a *megelőzés elvét követő eljárásegyüttes*, melyet a büntetettek és kezelték visszailleszkedését elősegítő szándék hozott létre. A *rehabilitáció, reszocializáció*, mely a társadalmi beilleszkedési zavarok kiújulásának megelőzését célozza, a WHO (Egészségügyi Világszervezet) szerint a *harmadlagos megelőzés* eszköze. A *másodlagos megelőzést* a veszélyeztetettség állapotába való beavatkozás, az *elsődleges megelőzést* pedig a veszélyeztetési

tényezők kialakulásának vagy hatásának megakadályozása, visszaszorítása jelenti.

A megelőzés még a nálunk jóval fejlettebb országokban sem vált széles körű társadalmi gyakorlattá, rendszerré. S mit mondhatunk mi? Jelenleg egyelőre ott tartunk, hogy a tudományos adatok nyomán megfogalmazhatók, szűk körben pedig kipróbálhatók a megelőzési tennivalók. Az elsődleges megelőzés lehetőségei közé tartozik a személyiségzavarok pszichológiai kezelése, mint a pszichoterápia, vagy egyszerűen csak pszichológiailag kulturált és pszichoterápiás jellegű bánásmódok. A valódi elsődleges megelőzés azonban azt célozza, hogy a személyiség minél teljesebben, minél nagyobb teherbíró képességgel fejlődjön. Ebben az összefüggésben megnő az emberi kapcsolatok jelentősége: támaszt, fejlődési kihívást, korrekzív lehetőséget nyújtanak a személyiségnek. „Sok lélektani és társadalmi készség korai megszerzése döntő feltétele a lelki egészségnek” – írja Jankowski *Pszichiátria és humánnum*. Gondolat, 1979. c. könyvében. Biztosítani kell a minél szélesebb körű kommunikációs és konfliktusmegoldó gyakorlatok lehetőségét. Minden intézménytípusnak keresnie kell saját lehetőségeit a felkészítésben, a tényleges megelőzésben.

A könyvtárak szerepéről

Milyen feladatot szabhatunk a könyvtáraknak, akár közművelődési, akár iskolai könyvtárakra gondolva? Bekapcsolódhatnak-e és milyen eszközökkel a könyvtárak e súlyos társadalmi probléma megoldásába, bármelyik szinten? A már idézett kiadvány (Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon) a *Javaslatok és ajánlások...* című fejezetében a kérdéskör minden vonatkozására kiterjed, számba vesz minden létező (és még nem létező) lehetőséget a deviáns magatartásformák kialakulásának megelőzésére, illetve terjedésük megakadályozására. Sajnálatos módon nem kapott szerepet ebben a programban a könyvtár, a könyvtáros, pedig a kötet külföldi példáinak sorában bőséggel történik hivatkozás erre az intézményre s tevékenységére.

Ezek szerint nincs más hátra, mint hogy magunknak keressünk feladatot! Próbáljuk megfogalmazni, mik azok a lehetőségek, amelyeket csak a könyvtár tud nyújtani, komplexen, hatékonyan.

Először is: bőséges információt. Régóta tud-

juk, mondjuk, hogy a társadalmilag hátrányos helyzetű rétegek tagjai számára a leginkább gond az információk hiánya. Sok-sok információra van szükség az állampolgári teendők, a közéleti és magánéleti tevékenységek végzéséhez. Ezeket a felvilágosításokat – ha máshonnan nem – a könyvtárból meg lehet kapni, s ezt jobban tudatosítani kellene a közvéleményben.

Másodszor: a könyvtárban fellelhető szépirodalom révén esztétikai élményhez jut a használó. Ugyancsak közismert tény az olvasáslélektani vizsgálatokból, hogy az olvasás betölt egyfajta „mentálhigiénés” szerepet; hozzásegít az értelmi és érzelmi egyensúly megőrzéséhez, kis mértékben (gyermekek esetében nagyobb mértékben is!) hozzájárul a vélekedések, attitűdök megerősítéséhez vagy áthangolásához. Személyiségzavarok, társadalmi normák, morális tartalmak korrekciója vagy hiányosságainak pótlása hatékonyabban és gyorsabban végezhető, ha a ráhatás nem csak az értelemre irányul, hanem szuggesztív is. Az irodalom nyújtotta művészi élmény a személyiség minden területének aktív mozgósítását követeli, s az élményszerű hatás hitelessé teszi az erkölcsi-emberi mondanivalót. Ebben a folyamatban maga az irodalmi műalkotás a döntő tényező, s a könyvtárban ez is rendelkezésre áll, célirányos válogatásban.

Harmadik eleme a könyvtár nyújtotta lehetőségeknek: maga a könyvtáros, a vele kialakítható segítő kapcsolat. Sokféle szerepet osztottunk már a könyvtárosra: emlegetjük mint véleményformálót, mint értékközvetítő-orientáló olvasáspedagógust, mint a gyerekek és fiatalok szeme előtt lebegő magatartásmodellt stb. Tudjuk, hogy a szerepeknek ezzel még nincs végük, s a könyvtáros egyre inkább beletanul – ösztönösen és tudatosan – egy újabb szerepkörbe, a segítő-tanácsadó szerepébe. Tapasztaljuk, hogy a könyvtáros-olvasó kapcsolatokban, legalábbis azok egy részében erősödik az „emberi kapcsolat” jelleg (például idősek, magányosok esetében, vagy a valamilyen szempontból hátrányos helyzetűeknél). Meggyőződésem, hogy a képességek és lehetőségek birtokában a társadalmi beilleszkedési zavarokat minden szinten lehet befolyásolni a könyvtárak segítségével. A fentebb említett terminológia szerinti „harmadlagos megelőzés” területén máris jelen vagyunk: a büntető és gyógyító intézetekben. A feltételek és körülmények még alulólóban vannak, de a könyvek, a könyvtár és a könyvtáros jelenlétének létjogosultsága már nem vitatott kérdés! Egy meg-

jelenés alatt álló, e cikk szerzője által szerkesztett szöveggyűjteményben (*Biblioterápiás olvasókönyv*) egy csokorban található a hazai kezdeményezések ezeken a területeken.

Az elsődleges és másodlagos megelőzés hátramezgyéjén mozognak az olyan könyvtári törekvések, mint a könyvtári ifjúsági klubok és egyéb állandó kisközösségek, vagy az olvasótáborok, melyek tulajdonképpen már veszélyeztetett fiatalokat próbálnak hatáskörükbe vonni. Az olvasótáborok fontosságát e szempontból hangsúlyoznunk kell, hiszen alkalmasak lehetnek az alapvető „lélektani és társadalmi készségek” megszerzésére és gyakorlására, miközben cselekvési és életalternatívák tudatosítását, rugalmas alkalmazkodóképesség kialakítását, értékképzések megteremtését tűzik ki célul. Az igazi elsődleges megelőzés letéteményesei azonban érzésem szerint az iskolai könyvtárak. Az iskolai könyvtáros a diákokkal naponta, megtervezhetően kapcsolatba kerülhet, rendelkezésére áll a diákokról valamennyi háttérinformáció, s konzultálhat a tantestület tagjaival a nehéz esetekben stb. Az iskolai könyvtárban érvényesülhet legmaradéktalánabbul a könyvtár komplex hatása: az olvasási problémák megoldásától kezdve, az olvasás megszerettetésén át a személyiségfejlesztésig, s a nem kívánatos magatartásformák megelőzéséig. Természetesen tudjuk, hogy általános és középiskolai könyvtáraink jó része még nem tud eleget tenni ilyen feladatoknak, személyi, tárgyi feltételek hiányában, fejlesztésük pedig nagy anyagi áldozatokat követel. Mégis, fogadjunk el egy, a külföldi szakirodalomban gyakran elhangzó érvet: bár költséges az iskolai könyvtárak fejlesztése, hosszú távon mégis olcsóbb a társadalomnak ilyenfajta megelőző-fejlesztő programot indítani, mint börtönlakókat eltartani, a rehabilitációs intézeteket támogatni, vagy elszenvedni az elkövetett bűntettek okozta veszteségeket!

*

Összefoglalva a leírtakat: elsősorban nekünk magunknak kell hinnünk ahhoz, hogy el is tudjuk hitetni a könyvtárak és könyvtárosok nélkülözhetetlenségét e napról napra súlyosbodó társadalmi gond megoldásában. Továbbá: ha vállaljuk a feladatot, akkor azt konzekvenciáival együtt kell vállalnunk. Másfajta alapállást, beállítottságot, másféle ismereteket (is) el kell sajátítanunk, mint eddig. Új módszereket, technikákat kell megtanulnunk, pél-

dául a biblioterápiát, mint a szó legtagabb értelmében vett személyiségfejlesztésre irányuló, célzatosan megválogatott művek olvastatásán és megbeszélésén alapuló programot. Mindent el kell követniük a könyvtáraknak hatáskörük szélesítése érdekében, s indítékuk nem a statisztikai adatok javítása kell hogy legyen elsősorban, hanem annak felismerése, hogy az itt ismertetett komplex hatást csakis a könyvtár és a könyvtáros érheti el, tehát kötelessége minél szélesebb körben eljuttatni min-